

บทที่ 5

“ตัวตนสมัยใหม่” ของผู้หญิงชนบท

ในอดีตนักวิชาการมองว่า ผู้หญิงมีบทบาทในพื้นที่สาธารณะน้อยมาก ดังกรณีงานศึกษาของ สุริยา (2533) กล่าวไว้ว่าผู้หญิงมีส่วนร่วมในงานประเพณีบุญบั้งไฟน้อยกว่าผู้ชาย การแสดงออกผ่านประเพณีบุญบั้งไฟจึงเป็นพื้นที่ของผู้ชายเท่านั้น และงานของคำพูน (2520) ผู้หญิงไม่ได้รับอนุญาตให้ร่วมเดินทางไปกับขบวนนายฮ้อยค้าควาย แต่จากข้อมูลที่ได้ศึกษาพบว่า ถึงแม้ว่าในอดีต “การเดินทาง” ของผู้หญิงไม่ค่อยจะได้พบเห็นมากนัก แต่เริ่มขยายตัวเมื่อทศวรรษ 2510 ซึ่งการคมนาคมมีความสะดวกสบายมากขึ้น มีถนนตัดผ่านเข้าหมู่บ้านเกิดการเชื่อมต่อระหว่างพื้นที่ชนบทและเมือง การเดินทางจึงไม่ยากลำบากเหมือนเช่นในอดีตอีกต่อไป

เช่นเดียวกัน รัตนา (2548) ผู้หญิงชนบทแห่งหนึ่งในภาคอีสาน ได้มีโอกาสเดินทางใช้ชีวิตในต่างประเทศ ผ่านการแต่งงานข้ามวัฒนธรรมกับผู้ชายตะวันตก ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงบทบาทและสถานภาพของผู้หญิงในสังคมชาวอีสานเป็นอย่างมาก โดยผู้หญิงจากหลายครอบครัวที่มีสามีเป็นชาวตะวันตกได้กลายเป็นผู้นำหลักทางเศรษฐกิจทั้งในระดับครัวเรือนและในระดับชุมชน ทำให้มีการปรับบทบาทผู้ชายในหลายครอบครัวมาทำงานแทนที่ผู้หญิง เช่น การดูแลคนชรา คนป่วย และเด็กเล็ก รวมทั้งการทำงานภายในบ้านมากขึ้นกว่าในอดีต เพื่อทดแทนแรงงานหญิงในครอบครัวที่กลายเป็นผู้นำทางเศรษฐกิจ และอพยพไปทำหน้าที่แม่บ้านให้กับสามีในต่างแดน ค่านิยมในเรื่องการแต่งงานเพศภาวะ (Gender) และเพศวิถี (Sexuality) และบทบาทผู้หญิงตามขนบจารีตประเพณีของท้องถิ่นที่มีมาแต่เดิมเริ่มถูกต่อรอง และถูกตั้งคำถามมากขึ้นถึงความสอดคล้องของการให้โอกาสและความเป็นธรรมสำหรับผู้หญิง

บทนี้ผู้เขียนจะกล่าวถึง “ตัวตน” ของผู้หญิงในพื้นที่ศึกษาว่ามีการปรับเปลี่ยนอย่างไร เมื่อทุกจังหวะชีวิตความเป็นอยู่ในปัจจุบันได้แทรกซึมไปด้วยการทำงานของระบบทุนนิยมที่เข้มข้นมากขึ้น ซึ่งชาวบ้านได้รับเอาอาชีพใหม่ๆ เข้ามาในหมู่บ้านนั้นคือ อาชีพค้าถุงพลาสติก ที่ต้องออกเดินทางทำให้เธอเหล่านั้นได้มีโอกาสพบเจอโลกที่กว้างกว่าในหมู่บ้าน สามารถสะสม “ประสบการณ์ใหม่” พบปะผู้คนได้มากหน้าหลายตา สิ่งเหล่านี้ ย่อมส่งผลต่อ “โลกทัศน์” และการนำเสนอ “ตัวตน” ในรูปแบบที่แตกต่างกัน ขึ้นอยู่ว่าพวกเธอเหล่านั้นได้ถูกหล่อหลอมผ่านกระบวนการเรียนรู้และประสบการณ์ทางสังคมชุดใด โดยผู้เขียนจะวิเคราะห์ผ่านกรณีศึกษาผู้หญิงที่ประกอบอาชีพทางการค้า โดยมีโอกาสเดินทางพบปะผู้คนมากหน้าหลายตา เปรียบเทียบกับผู้หญิงที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม

พวกเธอเหล่านั้นได้มีการแสดงออกตัวตนแตกต่างกันอย่างไร ซึ่งเป็นการแสดงออกในพื้นที่สาธารณะผ่านปฏิบัติการทาง“การเมืองในชีวิตประจำวัน”และผ่านพื้นที่ทางวัฒนธรรมท้องถิ่น

ในช่วงประมาณสี่ทศวรรษที่ผ่านมา สังคมชนบทของไทยได้เข้าสู่กระบวนการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเคลื่อนตัวเข้าสู่การผลิตที่เน้นการค้า การเข้าสู่ระบบความสัมพันธ์แบบเงินตรา ระบบทุนนิยมที่ต้องพึ่งพิงตลาด และพลังจากภายนอกเพิ่มมากขึ้น การกลายเป็นแรงงานรับจ้าง การย้ายถิ่นจากชนบทสู่เมือง ฯลฯ ซึ่งอิทธิพลของเงินมีผลต่อระบบเศรษฐกิจของชุมชนท้องถิ่นเพิ่มมากขึ้น การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวล้วนแล้วแต่ส่งผลกระทบต่ออย่างสำคัญต่อการนำเสนอ “ตัวตน” ของผู้หญิงชนบทอีสาน

5.1 การเปลี่ยนแปลงเข้าสู่ยุคสมัยใหม่ของผู้หญิงอีสาน

จากการที่ผู้เขียนได้ทบทวนวรรณกรรมซึ่งกล่าวไว้เบื้องต้นในบทที่หนึ่ง พบว่า งานศึกษาของ Mills (2001) กล่าวว่า การเคลื่อนย้ายแรงงานจากภาคชนบท เป็นความปรารถนาหนึ่งที่จะหาการบริโภคใหม่ เพื่อที่จะสร้างตัวตนของชาวบ้านชนบทในรูปแบบใหม่ ผู้หญิงอีสานได้เป็นหนึ่งในแรงงานของภาคอุตสาหกรรมที่ย้ายจากชนบทเข้าสู่การใช้ชีวิตในเมืองที่มีความเจริญหลายๆ ด้าน “การบริโภค” ก็เป็นอีกด้านหนึ่งที่มีอิทธิพลต่อการใช้ชีวิตประจำวันของผู้หญิงอีสาน ซึ่งการออกมาทำงานนอกบ้าน นำไปสู่การมีรายได้ของตนเอง สาวโรงงานจึงมีเงินพอที่จะแต่งตัวดี และให้ความรู้สึกถึงการเป็น “ผู้หญิงทันสมัย”

แต่อย่างไรก็ตามความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวเปรียบเสมือนกับดาบสองคมด้านหนึ่งคือ การทำหน้าที่ของลูกกตัญญู ทำให้ผู้หญิงสามารถเดินทางออกไปทำงานที่นอกบ้านได้ จึงเกิดเสรีภาพทางความคิดไม่ต้องถูกกำกับจากญาติพี่น้องในหมู่บ้าน แต่อีกด้านก่อให้เกิดความตึงเครียดในครอบครัวเช่นกัน เพราะการออกไปทำงานข้างนอกทำให้ผู้หญิงเหล่านี้สามารถพบเจอ “ประสบการณ์ใหม่ๆ” มากกว่าการที่อยู่บ้านในชนบท ทำให้ความยึดมั่นเชื่อที่เคยมีอยู่แต่ดั้งเดิม ถูกลดทอนลง ผลมาจากพลังการกระแทกทางเศรษฐกิจและการรุกของกลไกตลาด

ในงานศึกษาของ Mills (2001) จะมีความแตกต่างจากงานของคำพูน บุญทวี (2550 และ 2520) ซึ่งเรื่องราวของหนังสือเรื่อง “ลูกอีสาน” และ “นายฮ้อยทมิฬ” จะเกิดช่วงทศวรรษ 2470 ก่อนประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับแรก การเดินทางออกจากหมู่บ้านจึงยากลำบาก มีอันตรายระหว่างทางไม่ว่าจะจากสัตว์ หรือโจรผู้ร้าย ผู้หญิงจึงถูกห้ามมิให้เดินทางออกนอกหมู่บ้านของตนเอง แต่งานของ Mills (2001) จะพบความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นคือ ผู้หญิงสามารถออกเดินทางนอกหมู่บ้าน เพื่อมาเป็นแรงงานรับจ้างในเมืองหลวง ทำให้พวกเธอเหล่านั้นพบปะผู้คนที่หลากหลายสะสม “ประสบการณ์ใหม่” จะนำมาซึ่งการปรับเปลี่ยน “โลกทัศน์” และการแสดง

“ตัวตน” นอกจากนี้ ผู้หญิงที่ทำงานในกรุงเทพฯ ได้มีส่วนร่วมสนับสนุนการจัดงานผ้าป่าที่ถิ่นฐานบ้านเกิดเป็นเจ้าภาพจัดงาน เป็นการเสนอภาพของความสำเร็จบ้านเกิด ไปทำงานได้ดีมาต้องบริจาคให้หมู่บ้านของตนเองด้วย ใช้จ่ายได้ดีแล้วจะทิ้งไป ไม่กลับมาพัฒนาหมู่บ้านของตนเอง การแสดงออกเช่นนี้จะทำให้เป็นที่นับหน้าถือตาของคนในหมู่บ้านอีกด้วย

นอกจากนี้ยังมีงานศึกษาอีกชิ้นของ Mills (1995) ได้ศึกษาปรากฏการณ์ไหลตายที่เกิดขึ้นในชุมชนหลายแห่งในภาคอีสาน ซึ่งชาวบ้านอธิบายสาเหตุของการตายว่าเกิดจากผีแม่ม่าย ซึ่งถูกมองว่ามีความต้องการทางเพศสูง อาละวาดเพื่อเสพสังวาสกับชายหนุ่มผู้ตกเป็นเหยื่อ เหตุการณ์ความกลัวผีแม่ม่ายจึงเป็นเรื่องที่ก่อตัวขึ้นในพื้นที่ของช่องว่างระหว่างความอยากมีอยากได้ทางวัตถุและสถานภาพทางสังคมที่มากับการขายแรงงานในต่างประเทศ ชาวครัวแรงงานไทยที่เสียชีวิตในต่างแดนนั้น ช่วยย้ำเตือนอารมณ์ความรู้สึกของชาวบ้านว่า หายนะต่างๆ อาจจะมีมาถึงตัวได้ เมื่อพวกเขาก้าวเข้าไปใช้ชีวิตในแบบที่เขาไม่มีต้นทุนความรู้มากพอหรือไม่สามารถควบคุมความเป็นไปต่างๆ เองได้ จากปรากฏการณ์ดังกล่าวจึงเปิดเผยให้เห็นว่า วัฒนธรรมของรัฐที่เกี่ยวกับความทันสมัยที่เปลี่ยนแปลงสังคมนั้น มิได้สอดคล้องกับประสบการณ์ชีวิตของชาวอีสาน ซึ่งส่วนใหญ่มีความรู้สึกว่าการกลายเป็นแรงงานรับจ้าง แรงงานพลัดถิ่น แรงงานข้ามชาติ รวมทั้งแง่มุมอื่นๆ ของความทันสมัย ส่งผลกระทบทางด้านลบและสร้างความลุ่มดองต่อชีวิตของพวกเขา

ดังนั้น ผีแม่ม่าย ความเชื่อ และพิธีกรรมเกี่ยวกับผีแม่ม่ายอาจได้รับการตีความว่าเป็นการนำเสนอการต่อต้านวัฒนธรรมครอบงำของรัฐที่เน้นในเรื่องการพัฒนาเข้าสู่ความทันสมัย ผีแม่ม่ายคือ พิธีกรรมที่แสดงออกถึงความกลัว ความวิตกกังวลของสภาวะอิหฺลลือเหลือ กลืนไม่เข้าคายไม่ออก เมื่อชาวบ้านต้องเผชิญหน้ากับโลกของทุนนิยม ผีแม่ม่ายยังเป็นพิธีกรรมที่แสดงออกถึงความตึงเครียดระหว่างเพศชายกับเพศหญิง โดยเฉพาะอย่างยิ่งความวิตกกังวลของเพศชายต่อผู้หญิงเพศสัมพันธ์ และอำนาจของผู้หญิง ซึ่งแสดงให้เห็นว่า ในวัฒนธรรมไทยนั้น ผู้หญิงมีศักยภาพทั้งในด้านการดูแลและกลืนกินผู้ชายในเวลาเดียวกัน นอกจากนี้ผีแม่ม่ายยังสะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์หญิงชายที่เปลี่ยนแปลงไป การที่ผู้หญิงมีบทบาททางเศรษฐกิจหาเงินเลี้ยงดูตัวเองได้ ทำให้มีภาพลักษณ์ที่ “น่อกแล้ว” มากขึ้น ผีแม่ม่ายจึงเป็นตัวแทนประสบการณ์ทางเพศของผู้หญิง ซึ่งเป็นอิสระทางสังคม และเริ่มคุกคามอำนาจของผู้ชาย

“ตัวตน” ของผู้หญิงได้เกิดความขัดแย้งกันขึ้นระหว่างตัวตนสมัยใหม่กับตัวตนของจารีตประเพณีแบบดั้งเดิม ขณะที่ผู้หญิงกำลังจะก้าวไปสู่ความทันสมัย โลกแห่งความมีอิสรภาพของการตัดสินใจในการดำรงชีวิต แต่อีกด้านหนึ่งตัวตนของพวกเขาเหล่านั้นถูกกำกับด้วยจารีตประเพณีแบบดั้งเดิม เมื่อผู้หญิงได้ก้าวเข้าสู่การเป็นผู้นำทางเศรษฐกิจทั้งในระดับครัวเรือนและชุมชน

บทบาทดังกล่าวช่วยให้ผู้หญิงสามารถมีอำนาจ “ต่อรอง” กับระบบจารีตประเพณีแบบดั้งเดิมได้ในระดับหนึ่ง

5.1.1 ผู้หญิงอีสานในช่วงรอยต่อแห่งการเปลี่ยนแปลง

การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ด้านอาชีพจากการผลิตภาคการเกษตรเพียงอย่างเดียวสู่การเป็นผู้ค้าถุงพลาสติก การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวย่อมส่งผลกระทบต่อวัฒนธรรมการบริโภคความหมายของการเป็น “ผู้หญิงทันสมัย” ผู้ศึกษาจะทำการวิเคราะห์ผ่านการเปรียบเทียบระหว่างผู้หญิงสองกลุ่มคือ กลุ่มที่ทำอาชีพเกษตรกรรมและกลุ่มที่ทำอาชีพขายถุงพลาสติก

อาชีพขายถุงพลาสติกเป็นอาชีพที่ต้องเดินทางไปตามจังหวัดต่างๆ ของภาคอีสาน แม้ค้าถุงพลาสติกซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นผู้หญิงที่มีสถานะของความเป็น “เมีย” และ “แม่” ดังเช่นกรณีศึกษา ป้าอ้วน เป็นผู้หญิงที่สะสมประสบการณ์ทางการค้าเป็นระยะเวลานานหลายทศวรรษ แม้ว่าจุดแรกเริ่มอาชีพของครอบครัวคือ เกษตรกรรม แต่ด้วยสภาพสังคมเกิดความเปลี่ยนแปลงในวงกว้างส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนในชนบทที่ “เงินตรา” เข้ามามีส่วนสำคัญในการดำรงชีพ เกษตรกรรมจึงไม่ได้มีเพื่อยังชีพ แต่ผลิตเพื่อขาย ในอดีตการขาดแคลนแรงงานที่เคยเป็นปัญหาสำคัญของชนบทเพื่อบุกเบิกที่ดิน กลับกลายเป็นชุมชนมีแรงงานมากเกินไป ซึ่งต้องผลักดันตัวเองเข้าไปหารายได้ในเมือง เพื่อส่งเงินมาจุนเจือให้ชนบทสามารถอยู่รอดได้ ทำให้แรงงานเหล่านั้นไหลทะลักเข้าสู่พื้นที่เมือง กลายเป็นแรงงานรับจ้าง

ป้าอ้วนก็เป็นผู้หญิงคนหนึ่งที่ต้องเผชิญความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในสังคมชนบทอีสาน แต่ด้วยบุคลิกภาพเป็นคนรักอิสระไม่ชอบทำงานภายใต้คำสั่งของเจ้านาย ทำให้ป้าอ้วนมีประสบการณ์ชีวิตแตกต่างจากเพื่อนรุ่นราวคราวเดียวกันที่เดินทางมาแสวงโชคในเมืองหลวงในช่วงจังหวะเวลาใกล้เคียงกัน ป้าอ้วนจึงผันตัวเองจากการเป็นแรงงานรับจ้างสู่การเป็นแม่ค้า จากประสบการณ์ที่สั่งสมเป็นระยะเวลานานทำให้ป้าอ้วนมีการแสดงออกพฤติกรรมที่แตกต่างจากเพื่อนคนอื่นๆ ในรุ่นราวคราวเดียวกัน

ป้าอ้วนเป็นผู้หญิงผู้ชีวิตมาตั้งแต่ยังเด็ก เมื่อครั้งยังเป็นวัยรุ่นทำงานอยู่กรุงเทพฯ ก็ได้ส่งเงินกลับบ้านให้ผู้เป็นแม่ทุกเดือน ผู้เขียนมองว่า การส่งเงินให้พ่อแม่เพื่อตอบแทนบุญคุณ อาจเป็นทั้งกลไกทางสังคมที่ใช้อุดมการณ์ครอบงำให้ผู้หญิงจำยอมกระทำเพื่อทดแทนบุญคุณ ในอีกด้านหนึ่งผู้หญิงที่ตอบแทนบุญคุณก็มีพื้นที่ทางสังคมในฐานะลูกกตัญญู ซึ่งชุมชนยังไม่ได้หมดความสำคัญไปอย่างสิ้นเชิง

ครั้นเมื่อป้าอ้วนได้กลับมาใช้ชีวิตที่ภูมิลำเนา ป้าอ้วนได้นำประสบการณ์ที่สั่งสมจากการใช้ชีวิตในเมืองนำมาปรับเปลี่ยนกับชีวิตประจำวัน หารายได้มาเพื่อจับจ่ายใช้สอยซื้อสิ่งอำนวยความสะดวกสบายภายในบ้าน เช่น เครื่องซักผ้า เครื่องเล่นซีดี โซฟา เป็นต้น ซึ่งการมีสินค้า

สมัยใหม่ได้กลายเป็นเครื่องแสดงสถานะทางสังคมของครอบครัวนั้นๆ ผู้หญิงจึงเกิดความภาคภูมิใจที่ตนเองได้ซื้อสินค้าสมัยใหม่จากเงินที่ตนเองมีส่วนหามาด้วยน้ำพักน้ำแรง

นอกจากนี้ป้าอ้วน และกลุ่มเพื่อนผู้หญิงร่วมอาชีพค้าถุงพลาสติกมักจะจับกลุ่มสังสรรค์กันเกือบทุกสัปดาห์หลังจากเดินทางกลับจากการขายถุงพลาสติก

“เฮาขายของกลับมาจะเมื่อย อยากจะสังสรรค์กับหมู่เฮ็ดงานแบบเดียวกัน ซื่อเหล้ามากินน้ำกัน กลับมาจากขายของกะซื้อปลา หมู เห็ด เป็ด ไก่ มาเฮ็ดกินเฮ็ดอยากน้ำกัน มานั่งเว้ากันเรื่องเฮ็ดการค้า เรื่องครอบครัว บางทีเอว้าพื้นลูกค้าให้กันฟัง ได้เว้ากะหมู่มันกะดีคือกันคล้ายเครียดได้กิน ได้หัวได้ม่วน บ่ได้เสียดายเงินที่เสียไป ถือเอามาใช้เป็นความสุขให้จะของ หามาจะเมื่อยพอแวงแล้ว ลูกผัวกะเข้าใจบ่ได้มาย่งนำ ยามบ่ไปกินกะหมู่กะไปผู้เดียว ผัวกะเฮ็ดกับเข้ากินเอง นอนอยู่บ้าน ป้าบ่ได้ต้องมายากกับเรื่องหาอยากหากิน ให้ผัว เฮากะช่วยหาเงินแล้ว เสื่อผ้ากะบ่ต้องเสียเวลาไปซักซักใส่เครื่องกะแล้ว ถ้าแต่ตากบางทีเอว้ากะเฮ็ด บางทีเอว้ากะเฮ็ด ถ้าลูกอยู่ลูกกะเฮ็ด แต่ลูกบ่ค่อยได้อยู่บ้านไปเรียนหมดทุกคน”(ราชาขายของกลับมาที่เหนื่อย อยากสังสรรค์กับเพื่อนที่ทำงานอาชีพเดียวกัน ซื่อเหล้ามากินด้วยกัน กลับมาจากขายของก็ซื้อหมูเห็ดเป็ด ไก่ มาทำกินด้วยกัน มานั่งคุยกันเรื่องการค้า เรื่องครอบครัว บางครั้งก็นินทาลูกค้า ได้พูดคุยกะเพื่อนมันก็ดีเหมือนกันช่วยให้คลายเครียดได้หัวเราะได้สนุก ไม่ได้เสียดายเงินที่ต้องเสียไป ถือว่าเอามาใช้เป็นความสุขให้ตัวเอง หาเงินมาก็เหนื่อยมากแล้ว ลูกผัวก็เข้าใจไม่ได้มาย่งด้วย เวลาบ่ไปกินกะเพื่อนก็ไปคนเดียว ผัวก็ทำกับข้าวกินเอง นอนอยู่บ้าน ป้าไม่ต้องยุ่งยากเรื่องการทำกับข้าวให้ผัวกิน เราช่วยกันหาเงินแล้ว เสื่อผ้าก็ไม่ต้องเสียเวลาไปซักซักใส่เครื่องก็เรียบร้อยแล้ว รอแต่เวลาตากเท่านั้น บางครั้งป้าก็ทำ บางครั้งผัวก็ทำ ถ้าลูกอยู่ลูกก็ทำ แต่ลูกบ่ค่อยได้อยู่บ้านไปเรียนกันหมดทุกคน)

จากคำกล่าวของป้าอ้วนพบว่า เมื่อผู้หญิงมีอำนาจทางเศรษฐกิจ ทำให้พวกเธอเหล่านั้นมีพื้นที่ทางสังคมแสดงออกถึง “ตัวตนสมัยใหม่” ซึ่งการที่ผู้หญิงจับกลุ่มสังสรรค์ดื่มเหล้ามักไม่ค่อยพบเห็นในสังคมชนบท เพราะพวกเธอเหล่านั้นจะถูกมองว่าเป็นผู้หญิงที่ไม่ดีจากกรอบจารีตของชุมชนที่ได้กำกับควบคุมผู้หญิงไว้ แต่เมื่อเธอมีส่วนร่วมในการหาเงิน อำนาจของเธอเหล่านั้นจึงถูกเลื่อนระดับขึ้น สามารถจะนั่งดื่มเหล้า คุยเรื่องสัพเพเหระ คุยเรื่องการค้า เงินที่หามาได้ ไม่ได้นำมาใช้จ่ายในครอบครัวเท่านั้น แต่พวกเธอก็สามารถนำเงินเหล่านั้นมาใช้เพื่อความสุขของตนเองได้เช่นกัน นอกจากนี้การสังสรรค์กับเพื่อนร่วมอาชีพเดียวกันยังเป็นการเปิดพื้นที่แห่งการผ่อนคลาย

ความตึงเครียดจากการทำงาน และจากครอบครัวให้ผู้หญิงได้มีการระบายพูดคุยปรึกษาซึ่งกันและกัน

พฤติกรรมดังกล่าวไม่พบกับผู้หญิงที่มีอาชีพทำนา เพราะการสังสรรค์ในแต่ละครั้ง “เงิน” เป็นส่วนสำคัญ ผู้หญิงที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมรายได้ส่วนใหญ่ได้เงินเป็นก้อน และเป็นรายได้ต่อฤดูกาล ขายปีละครั้ง ซึ่งบางปีเงินที่ได้มาหลังหักต้นทุนการทำนาแล้ว ไม่พอสำหรับค่าใช้จ่ายภายในครัวเรือนทั้งค่าอาหาร ค่าเล่าเรียนลูก ค่าใช้จ่ายจิปาฐะ การนำเงินมาใช้ในเรื่องส่วนตัวของผู้หญิงกลุ่มนี้จึงเป็นเรื่องที่ละเอียดอ่อนมาก ต่างจากผู้หญิงที่เป็นแม่ค้าถุงพลาสติกที่เงินสดเข้าออกในมือตลอดเวลา การจับจ่ายใช้สอยจึงคล่องตัวกว่า และส่วนใหญ่ผู้หญิงที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมจะว่างในช่วงกลางวัน มักจะจับกลุ่มพูดคุยสัพเพเหระเช่นกัน แต่ไม่ได้เป็นทำนองการสังสรรค์ เมื่อถึงช่วงเวลาเย็นเธอเหล่านั้นจะต้องรีบกลับบ้านเพื่อหุงหาอาหารให้กับลูกและสามี เข้านอนตั้งแต่หัวค่ำ ตั้งแต่เช้าตรู่เพื่อหุงหาอาหารให้กับสมาชิกในครอบครัว ทำเช่นนี้วนเวียนอยู่ทุกเมื่อเชิ้อวัน

ป้ามะลิ (พี่สาวป้าอ้วน อายุ 52 ปี เกิดปี 2505 ประกอบอาชีพทำนาอย่างเดียว)
“ป้าเฮ็ดคามาตั้งแต่น้อยฮอดเฒ่า บ่ได้ไปเฮ็ดอย่างอื่น เพราะเฮ็ดบ่เป็น ค้าขายกะเว้าบ่เก่ง มีอู่หนึ่งกะอยู่บ้าน เฮ็ดกับข้าวกับน้ำให้ลูกให้ฝัว เฮ็ดแล้วก็ย่างออกมาเว้ากับหม่ออยู่คุ้ม โรงเรียน แลงกะเมื่อไปเฮ็ดข้าวแลง นอนแต่หัวค่ำตั้งแต่เด็ก บางเทื่อลุง (ฝัว)เลากะหาปูหาปลามาให้เฮ็ดกิน บ่ค่อยได้ซื้ออยากซื้อ ถ้าซื้อเค้ามันกะแพง บางเทื่อน้องสาวกะเ็นไปกินข้าวน้ำ น้องสาวเฮ็ดงานขายถุง เค้ากะได้ซื้อแนวอยากแนวกินจากตลาดมาแบ่งเฮากินนำแทน แต่กะบ่ได้ไปสูงสิงถ่าเขาบ่มาเ็น บางเทื่อน้องกะเอาเสื้อผ้ามาแบ่งให้ใส่ ป้ากะบ่ต้องเสียเงินซื้อเสื้อผ้า ใส่ยังกะได้ บ่ได้ออกไปได้ ย่างเลาะไปเลาะมาในหมู่บ้านนี้ระ” (ป้าทำนามาตั้งแต่อายุยังน้อยจนแก่ ไม่ได้ไปทำอย่างอื่น เพราะว่าทำไม่เป็น ค้าขายก็พูดไม่เก่ง วันๆหนึ่งอยู่แต่บ้าน ทำกับข้าวให้ลูกให้ฝัวกิน ทำเสร็จก็เดินไปพูดคุยกับเพื่อนแถวคุ้ม โรงเรียน เ็นก็กลับบ้านไปทำอาหารเ็น นอนตั้งแต่หัวค่ำตั้งแต่ตั้งแต่มืด บางครั้งฝัวก็หาปูหาปลามาให้ทำกิน ไม่ค่อยได้ซื้อกินถ้าซื้อจากคนอื่นมันแพง บางครั้งน้องสาวก็เรียกไปกินข้าวด้วย น้องสาวขายถุงพลาสติก เค้าก็ซื้ออาหารการกินจากตลาดมาแบ่งเรากินบ้าง แต่ก็ไม่ได้ไปสูงสิงถ่าเขาไม่มาเรียก บางครั้งน้องก็เอาเสื้อผ้ามาแบ่งให้ใส่ ป้าไม่ค่อยเสียเงินกับเรื่องเสื้อผ้า ใส่อะไรก็ใส่ไป ไม่ได้ออกไปไหนเดินไปเดินมาแถวละแวกหมู่บ้านนี้ระ)

นอกจาก ปาลีซึ่งเป็นผู้หญิงรุ่นประมาณ 50 กว่าปีที่ยังประกอบอาชีพทำนา ยังมีผู้หญิงรุ่นอายุประมาณยี่สิบปลายๆ ยังคงยึดอาชีพนี้เป็นหลักอยู่ แม้ช่วงหนึ่งของชีวิตพวกเธอเหล่านั้นจะเคยเป็นแรงงานรับจ้าง แต่ที่สุดแล้วไม่มีแรงกำลังพอที่จะต่อสู้กับค่าใช้จ่ายของการดำรงชีวิตในเมือง ทำให้พวกเธอเหล่านั้นหันกลับมาใช้ชีวิตในหมู่บ้าน ดังกรณีของไก่และกุ้ง เป็นฝาแฝดต่างไข่อายุประมาณยี่สิบปลายๆ หลังจากเรียนจบชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายพวกเธอทั้งสองได้มีโอกาสทำงานที่ซูเปอร์มาร์เกตแห่งหนึ่งที่ตัวเมืองยโสธร แต่ทำได้ไม่นานเพราะค่าใช้จ่ายในเมืองสูงมาก ไม่ว่าจะ เป็นค่าอาหาร ค่าห้องพัก รายได้จากการทำงานในแต่ละเดือนก็ไม่เหลือเก็บ อยู่กินไปวันๆ จึงตัดสินใจลาออกมาอยู่ที่บ้าน

หลังจากอยู่ที่บ้านไม่ถึงปีทั้ง ไก่และกุ้ง ได้แต่งงานกับคู่รักของตนเอง และยึดอาชีพทำนาเป็นหลัก ในฤดูทำนาไก่และกุ้งทั้งทำนาตนเอง และรับจ้างทำนาของชาวบ้านคนอื่น และเมื่อเข้าสู่ช่วงฤดูงานประเพณีบุญบั้งไฟ ไก่และกุ้งได้รับจ้างขายบัตรเพื่อเข้าสนามบั้งไฟ ซึ่งได้รับการจ้างจากผู้ใหญ่มาก

สัมภาษณ์กุ้ง (อายุ 28 ปี เกิดปี 2530 ประกอบอาชีพทำนาเป็นหลัก และรับจ้าง)

“เฮาเรียนจบมอหกกะออกมาเฮ็ดงาน เฮาหัวบ่ค่อยดี พ่อแม่ก็ไม่มีเงินส่ง จบมอหกจักลิเฮ็ดงานหยั่ง เฮากะไปสมัครเป็นพนักงานอยู่ซูเปอร์มาร์เกตอยู่ยโสเฮ็ดได้บ่โดน ยกนำค่าห้อง ค่าแนวกินแนวอยาก อยู่บ้านเฮา บ้านกะบ่ต้องเช่า ข้าวก็บ่ต้องซื้อ เมื่อบ้านดีกั้ว ดีแทนบ้านเฮานาหลาย เฮ็ดเองบ่ต้องจ้าง เห็นไก่โตน้อยๆนี่กะไถนาเป็นเค้ ไถเองเลยบ่ต้องถ่าฝั้ว ฝั้วนี่เฮ็ดบ่เป็นซ้ำไก่ พ่อแม่เขาบ่เคยให้เฮ็ด หมดหน้านาก็ไปขายบัตรบั้งไฟ ได้มือละสามร้อยแต่บ่ได้เฮ็ดคู่มือมือได้มือบ่ ขายบัตรกะประมาณสามสี่เดือนได้เงินไว้กินแทน คิดๆเบ็งมันกะพอกันกับไปเฮ็ดงานข้างนอกนั่นระ บ้านเฮากะบ่ได้หลังใหญ่ เฮ็ดนาเลี้ยงงัวเลี้ยงควยแทนพอได้ขาย เฮาสองคนกะบ่ค่อยไปเที่ยวได้ เลี้ยงลูกอยู่บ้าน ลูกไก่กะพิการอย่างบ่ได้ ไก่ต้องเลี้ยงลูกผู้เดียวป่าฝั้วแล้ว จากเลี้ยงลูกกะเฮ็ดงานบ้านมันกะหมดแล้วตัวมี้อาหนึ่ง ลิ้มหยังให้เฮ็ดอีก เสื้อผ้าก็บ่ได้ซื้อได้ใส่หยังงามๆ ดอก อยู่แต่ในบ้าน วั้ย เฮ็ดงาน ในนา จักสิใส่ให้ไผเบ็งลูกฝั้วกะมีแล้ว อินเตอร์เน็ตกะบ่ได้เล่นดอก ขนาด โทรแต่ละมือยังมีคน โทรเข้าอยู่ โทรศัพท์กะบ่ได้ทันสมัยปานได้ เห็นแต่หมู่ผู้อื่นเค้าเล่นกัน” (เราเรียนจบมอหกก็ออกมาทำงาน เราไม่ค่อยฉลาด พ่อแม่ก็ไม่มีเงินส่ง แต่จบมอหกไม่รู้จะทำงานอะไรเลยไปสมัครเป็นพนักงานซูเปอร์มาร์เกตที่ในตัวเมืองยโสธร ทำได้ไม่นานเพราะต้องเสียเงินค่าห้องพัก ค่าอาหารการกิน อยู่ที่บ้าน บ้านก็ไม่ต้องเช่า ข้าวก็

ไม่ต้องซื้อ กลับบ้านดีกว่า โชคดีที่บ้านมีนาเยอะ ทำนาเองไม่ต้องจ้าง เห็นไก่อตัว เล็กๆ นี้ไถนาได้เองเลยไม่ต้องรอหัว หัวทำไม่เป็นเท่าไก่อ เพราะพ่อแม่ของหัวเขาไม่เคยให้ลูกทำงานหนัก พอหมดฤดูทำนาก็ไปขายบัตรเข้าสนามบั้งไฟได้วัน ละสามร้อยบาทแต่ไม่ได้ทำทุกวัน บางวันก็ได้เงินบางวันก็ไม่ได้ ช่วงขายบัตรก็ ประมาณสามถึงสี่เดือน คิดๆคุดมันก็พอๆ กับไปทำงานข้างนอกนั่นแหละ บ้านเรา ไม่ได้หลังใหญ่ ทำนา เลี้ยงวัว ควายบ้างพอได้ขาย เราสองคนไม่ค่อยได้ไป เทียวไหน เลี้ยงแต่ลูกอยู่กับบ้าน ลูกของไก่อก็พิการ ไก่อต้องเลี้ยงลูกคนเดียวด้วย เพราะเพิ่งเล็กกับหัว จากเลี้ยงลูกก็ทำงานบ้าน มันก็หมดแล้ววันๆหนึ่งจะให้ ทำอะไรได้อีก เสื้อผ้าก็ไม่ค่อยใส่อะไรสวยๆหรือก อยู่แต่ในบ้านกับทำงานในนา ไม่รู้จะใส่ให้ใครดูลูกหัวก็มีแล้ว อินเทอร์เน็ตก็ไม่เคยได้เล่นหรือก แต่วันก็ยัง ไม่มีคนโทรเข้าอยู่ โทรศัพท์ของตัวเองก็ไม่ค่อยทันสมัย เห็นแต่เพื่อนคนอื่นเค้า เล่นกัน)

จากกรณีตัวอย่างข้างต้นระหว่างกลุ่มผู้หญิงที่ทำเพียงอาชีพทำนาเป็นหลักกับกลุ่มผู้หญิงที่ค้าถุงพลาสติกพบว่า สองกลุ่มนี้มีวัฒนธรรมการบริโภคที่แตกต่างกัน โดยกลุ่มผู้หญิงที่ขาย ถุงพลาสติกจะมีโอกาสในการเรียนรู้ประสบการณ์ใน โลกกว้างมากกว่ากลุ่มผู้หญิงที่ประกอบเพียง อาชีพเกษตรกรรม เนื่องจากพวกเขาเหล่านั้น ได้มีการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมกับผู้คนมากมาย หลากหลายพื้นที่ ประสบการณ์เหล่านั้น ได้ถูกส่งผ่านการเดินทางเคลื่อนย้าย ซึ่งตามกรอบจารีต ประเพณีแบบดั้งเดิมผู้หญิงจะถูกห้ามปรามไม่ให้เดินทางไกล นอนค้างอ้างแรมที่อื่นที่มีใช้พื้นที่ อาณาบริเวณบ้านของตนเอง กลุ่มผู้หญิงค้าถุงพลาสติกได้แหวกกรอบคิดนั้นออกมาโดยการเป็นผู้มี ส่วนร่วมในการสร้างรายได้ให้กับครอบครัว พวกเขาเหล่านั้นจึงใช้การเป็นผู้ที่มีอำนาจทาง เศรษฐกิจ “ต่อรอง” กรอบคิดความเชื่อแบบดั้งเดิมที่ควบคุมพวกเขาเหล่านั้นเอาไว้ ดังกรณีของกลุ่ม ผู้หญิงค้าถุงพลาสติกตั้งวงสังสรรค์ดื่มเหล้ากัน กลับไม่ได้ถูกมองว่าเป็นผู้หญิงที่ไม่ดี แต่กลับถูกมอง ว่าเมื่อพวกเขาเหล่านั้นหาเงินมาเหนื่อยยอมมีสิทธิ์ที่จะแสดงออกในรูปแบบพฤติกรรมเช่นนี้ ใน บางครั้งกลุ่มผู้หญิงค้าถุงพลาสติกกลับเป็นคนที่เลี้ยงเหล้าผู้ชายด้วยซ้ำ หากผู้ชายเหล่านั้นยึดกรอบ คิดแบบดั้งเดิมการกระทำเช่นนี้เปรียบเสมือนการตีแสกหน้า เหมือนเป็นการดูถูกความไร้ซึ่ง ประสิทธิภาพของผู้ชาย

เพราะฉะนั้นแล้ว กลุ่มผู้หญิงค้าถุงพลาสติกถูกหล่อหลอมด้วยวิถีคิด “สมัยใหม่” ไม่ จำเป็นต้องเคร่งครัดยึดติดกับสถานภาพความเป็น “เมีย” และ “แม่” ซึ่งเธอกลับมองว่าสถานภาพ ดังกล่าวสามารถยืดหยุ่นกันได้ เมียไม่จำเป็นต้องทำอาหาร ทำงานบ้านให้หัว โดยหัวก็สามารถทำเอง

ได้ และการมีอำนาจด้านเศรษฐกิจย่อมส่งผลต่อชีวิตความเป็นอยู่ประจำวันพวกเธอเหล่านั้นสามารถซื้อข้าวของเครื่องใช้ที่ “ทันสมัย” เพื่อตอบสนองกับวิถีชีวิตสมัยใหม่ของตนเอง

ส่วนกลุ่มผู้หญิงที่ประกอบอาชีพทำนา วิถีชีวิตของเธอนั้นยังยึดติดกับกรอบคิด ความเชื่อแบบดั้งเดิมอยู่ ดังกรณีศึกษา ป้ามะลิ ไก่ และ กุ้ง แม้จะมีอายุช่วงวัยต่างกัน แต่ชีวิตประจำวันก็มีลักษณะที่คล้ายคลึงกัน เช่น ต้องมีภาระหน้าที่หุงหาอาหาร ทำงานบ้าน แม้แต่ละวันดูเหมือนว่ากลุ่มผู้หญิงเหล่านี้จะไม่ได้มีเรื่องยุ่งๆ ให้คิด ทว่างานแต่ละอย่างที่ทำถือเป็นงานหนักเช่นกัน

จากคำบอกเล่าของพวกเธอทั้งสามคน (ป้าลิ ไก่ และ กุ้ง) ได้ข้อสรุปว่าเงินที่หามาได้ ส่วนใหญ่จะเก็บไว้ใช้จ่ายภายในครอบครัว ไม่ได้นำมาใช้ส่วนตัว ไม่ได้นำเงินมาเพื่อสังสรรค์ เงินที่นำมาใช้เป็นส่วนน้อยมากที่จะหมดไปกับเครื่องแต่งกาย และเครื่องสำอาง ซึ่งเป็นพฤติกรรมที่ตรงข้ามกับแม่ค้าถุงพลาสติกที่มีโอกาสซื้อเครื่องแต่งกายและเครื่องสำอางบ่อยครั้งกว่า สาเหตุหนึ่งมาจากต้องการช่วยอุดหนุนลูกค้าถุงพลาสติกด้วย และกลุ่มแม่ค้าถุงพลาสติกยังมีการกินเลี้ยงสังสรรค์กันในช่วงหัวค่ำเกือบทุกสัปดาห์

ดังนั้น กระบวนการเปลี่ยนแปลงเข้าสู่ความ “ทันสมัย” ของสังคมไทย ย่อมส่งผลกระทบต่อพฤติกรรม และมีกระบวนการควบคุมผู้หญิงบางกลุ่ม ซึ่งหลากหลายซับซ้อนมากขึ้น ผู้เขียนมองว่า แมื่กลุ่มผู้หญิงค้าถุงพลาสติกจะมีอำนาจทางเศรษฐกิจที่ส่งผลให้มีอิสรภาพทางการแสดงความคิดเห็น และการแสดงพฤติกรรมของความเป็น “ผู้หญิงสมัยใหม่” แต่อีกด้านหนึ่งพวกเธอก็ถูกกำกับควบคุมจากกลไกของระบบเศรษฐกิจทุนนิยม เมื่อต้องการบริโภคความ “ทันสมัย” พวกเธอเหล่านั้นก็ต้องทำงานหนัก เพื่อหาเงินมาได้มากๆ ตอบสนองความสุข และความต้องการของตนเอง

5.1.2 “ผู้หญิงทรหด”: การสร้าง “ตัวตนสมัยใหม่” ของแม่ค้าถุงพลาสติก

การเป็นผู้หญิงสมัยใหม่ไม่จำเป็นต้องแสดงผ่านเพียงการแต่งกาย แต่งหน้า และการมีข้าวของเครื่องใช้ที่ “ทันสมัย” เท่านั้น แต่ความเป็นผู้หญิงเก่ง ผู้หญิงแกร่ง ย่อมแสดงถึงพฤติกรรม “สมัยใหม่” ของผู้หญิงได้เช่นกัน ดังในงานศึกษาของสุมิตรา โจสรรคันนุสนธิ์ (2556) ได้กล่าวถึงผู้หญิงที่มีสถานภาพทั้งความเป็น “เมีย” และ “แม่” เพื่อชีวิตความเป็นอยู่ของคนในครอบครัวเธอจึงต้องทำงานหนัก ทำงานขี้ออดทนทุกรับซื้อข้าวเพื่อขายต่อให้โรงสี หรืองานขี้ออดทนรับซื้อ แม้จะเป็นงานที่หนัก และเสี่ยงอันตรายจากอุบัติเหตุได้ตลอดเวลา แต่เธอเลือกที่จะกระทำเพื่อปากท้องของลูกๆ นอกจากนี้ยังมีงานของเสาวนีย์ น้านวล (2554) กล่าวถึงผู้หญิงมั่งคั่งคนหนึ่ง หลังแต่งงานเธอได้สั่งสมประสบการณ์จากการเป็นแม่ค้าขายของที่ระลึกที่ตลาดนัดจตุจักร เธอได้เริ่มเรียนรู้เรื่องการค้าจากครอบครัวสามี และจากการศึกษาด้วยตนเอง เธอต้องออกเดินทางนั่งรถจากเชียงใหม่ไปกรุงเทพฯ และขนสินค้าไปขายเพียงลำพัง การได้พบปะผู้คนมากมายทั้งชาวไทย และชาวต่างชาติ ทำให้เธอได้รับประสบการณ์จากผู้คนเหล่านั้น เรียนรู้วิธีนำเสนอ “ตัวตน” ที่แตกต่างกันออกไป

ขึ้นอยู่กับว่าเธอกำลังจะปฏิสัมพันธ์กับใคร เพื่อผลประโยชน์ทางการค้าเธอควรที่จะมีพฤติกรรมอย่างไร นอกจากนี้การเป็นผู้ที่หาเงินเอง ทำให้เธอกลายเป็นผู้มีอำนาจทางเศรษฐกิจในระดับหนึ่ง

จากการทบทวนวรรณกรรมทั้งสองชิ้นเมื่อนำมาเทียบเคียงกับกรณีป้าอ้วนพบว่า ป้าอ้วนถือได้ว่าเป็นผู้หญิงที่สู้ชีวิต รู้จักทำมาหากินตั้งแต่ยังเป็นวัยรุ่น และการทำการค้าทำให้ป้าอ้วนได้ประสบพบเจอกับผู้คนที่หลากหลายเพศ วัย อาชีพ ทั้งไทยและต่างชาติ การปฏิสัมพันธ์กับผู้คนเหล่านี้ ป้าอ้วนจึงได้เรียนรู้วิธีการจัดการว่าจะปฏิบัติกับแต่ละคนแตกต่างกันอย่างไร เพื่อให้ได้มาซึ่งการตอบสนองผลประโยชน์ที่คาดหวัง การแสดงออกมีทั้งในรูปแบบที่ “แข็ง” และ “อ่อน” ดังเช่นในเหตุการณ์หนึ่งมีลูกค้าผู้ชายคนหนึ่งสั่งเชือกฟาง ลูกค้ากล่าวว่า มีเท่าไรให้ยกลงมาให้หมด ซึ่งในวันนั้นป้าอ้วนเดินทางไปขายถุงพลาสติกกับเด็กติดรถ ป้าอ้วนจึงสั่งให้เด็กติดรถยกเชือกฟางจากหลังคาลงมาให้หมดแล้วนำไปส่งลูกค้า แต่ผลปรากฏลูกค้าบอกว่าไม่ซื้อแล้ว ให้ยกกลับคืนให้หมด ทำให้ป้าอ้วนโมโหมาก “บ่ซื้อหละให้ยกมาเส็ดหยั่ง สู้บ่ว่าของมันหนัก กูกะคน เมื่อยคือกัน กูบ่ยกกลับ ต้องยกไปคืนไว้หม่องเก่า” (ไม่ซื้อแล้วให้ยกมาทำไม รู้ไหมว่ามันหนัก กูก็คนเหนื่อยเหมือนกัน กูไม่ยกกลับต้องยกไปคืนไว้ที่เดิม) ลูกค้าคนนั้นเห็นอาการของป้าอ้วน โมโหมากจึงสั่งลูกน้องให้รีบยกของไปเก็บไว้หลังคารถเหมือนเดิม จากเหตุการณ์ดังกล่าวผู้เขียนมองว่า ป้าอ้วนมีความกล้าในการโต้ตอบ แม้ว่าลูกค้าคนนั้นจะเป็นผู้ชาย แต่ป้าอ้วนก็ไม่ได้มีความเกรงกลัวแต่อย่างใด ป้าอ้วนนำเสนอให้เห็นภาพของความเป็น “ผู้หญิงแกร่ง” ไม่เกรงกลัวใครง่าย ๆ

นอกจากนี้ป้าอ้วนยังได้เสนอภาพของ “ผู้หญิงเก่ง” และ “ผู้หญิงแกร่ง” จากการเป็นผู้หญิงที่ขับรถยนต์ได้ ป้าอ้วนสามารถขับรถยนต์ไปขายถุงพลาสติกตามจังหวัดต่างๆทางภาคอีสานเพียงลำพัง ป้าอ้วนทั้งขับรถ และเดินถามลูกค้าแต่ละร้าน เมื่อลูกค้าตัดสินใจซื้อ ป้าอ้วนต้องปีนขึ้นกระบะรถเพื่อหาสินค้า หรือหากเป็นเชือกฟางป้าอ้วนต้องปีนขึ้นหลังคาเอง ด้วยสรีระที่ไม่เอื้ออำนวยเป็นเรื่องยากลำบากที่จะทำเองเพียงลำพัง แต่ป้าอ้วนได้มีความอดทน อดกลั้นสามารถทำคนเดียวได้ แม้ไม่มีผู้ชายให้พึ่งพา ซึ่งการขับรถยนต์ได้เองถือได้ว่าเป็นการเปิดพื้นที่ทางสังคมให้ผู้หญิงในระดับหนึ่ง พวกเขาสามารถเดินทางไปไหนมาไหนได้ด้วยตนเอง

5.2 ผู้หญิงในพื้นที่สาธารณะ

ปัจจุบันแม้จะมีนักการเมืองหญิงเพิ่มขึ้น แต่สัดส่วนบทบาทของผู้หญิงในพื้นที่การเมืองก็ยังน้อยกว่าผู้ชาย เนื่องมาจากระบบคิดเรื่องการจัดแบ่งระหว่างพื้นที่ส่วนตัวและพื้นที่สาธารณะ (private and public spheres) แม้การจัดวางตำแหน่งของหญิงชายในแต่ละพื้นที่อาจแตกต่างกัน และลื่นไหลตลอดเวลา แต่สิ่งที่ปรากฏคล้ายๆกับกฎทั่วไปคือ มักมีการให้นิยามไม่แปรเปลี่ยนว่า พื้นที่ที่เหมาะสมกับผู้หญิงคือ พื้นที่ในอาณาบริเวณบ้าน ซึ่งมีครอบครัวเป็นแกนกลาง บทบาทที่มีการ

จัดสรรว่ามีความเหมาะสมสำหรับผู้หญิงคือ การเป็นแม่และภรรยา ส่วนพื้นที่สาธารณะ มักมีการให้ความหมายที่คล้ายๆจะเป็นกฎทั่วไปเช่นกันว่า เป็นพื้นที่ของบุรุษ นิยามของพื้นที่สาธารณะแม้ว่าไม่คงที่ แต่ได้ดึงทั้งพื้นที่การเมือง ศาสนา ประเพณี และการทำงานในระบบเศรษฐกิจ ซึ่งในหลายสังคม มีการเสนอภาพผู้หญิงที่เป็นเพศภาวะที่ไม่เหมาะสมกับงานการเมือง และการเป็นนักการเมือง (ชลิดาภรณ์, 2549)

ผู้เขียนมองว่า หากสังคมยังคงยึดถือระบบคิดดังกล่าวอย่างเหนียวแน่น ข้อสรุปคงหนีไม่พ้นที่ว่า ในพื้นที่สาธารณะที่เป็นเรื่องของการเมือง ผู้หญิงจะถูกกีดกันออกจากพื้นที่เหล่านั้นด้วยหน้าที่ของความเป็นแม่และภรรยาที่ดี หากภรรยาที่ไม่ดูแลสามีและลูก ถือเป็นภรรยาที่บกพร่องต่อหน้าที่ ทำให้ผู้หญิงเหล่านี้ต้องต่อสู้อย่างมากกับแรงกดดันจากสังคมรอบข้างที่คาดหวังกับบทบาทที่เธอต้องแสดงตามสถานภาพที่เธอเป็นอยู่ ซึ่งเป็นเรื่องที่รบกวนและทำลายศักยภาพที่เธอมีเท่าเทียมกับผู้ชาย จารีตและประเพณีจึงมีอิทธิพลที่สามารถสร้างให้ผู้หญิงยุคแล้วยุคเล่าต้องอยู่ภายใต้กรอบอันเดียวกันนี้

ดังนั้น ผู้เขียนจะแสดงให้เห็นผ่านกรณีศึกษา 2 กรณี (ป้าไพ, ป้าอ้วน) ที่ผู้หญิงอีสานสมัยใหม่ได้พยายามมีบทบาทและการสร้าง “ตัวตน” ในพื้นที่สาธารณะมากขึ้น

5.2.1 “ป้าไพ” จากแม่ค้าขายเนื้อสัตว์ ก้าวสู่ การเป็นนักการเมืองท้องถิ่น

ป้าไพ เกิดเมื่อปี พ.ศ. 2508 ภูมิลำเนาอยู่ที่บ้านดอนเรือ ตำบลบากเรือ อำเภอมหาชนะชัย จังหวัดยโสธร มีพี่น้องทั้งหมด 12 คน ครอบครัวมีที่ดินทำกินประมาณ 30 กว่าไร่ ใช้สำหรับทำนา และปลูกผักเพื่อขาย เช่น ถั่วฝักยาว แตงกวา ในชีวิตของป้าไพไม่เคยเดินทางไปทำงานในกรุงเทพฯ เพราะต้องช่วยพ่อแม่ทำนาและปลูกผักขายซึ่งเป็นกิจการภายในครอบครัว ป้าไพจึงมีรายได้จากการขายผักเล็กน้อย

“ตอนเป็นสาวกะมีผู้มาชวนไปเสียดงานอยู่กรุงเทพฯคือกัน แต่ป้าไปได้ไป จักลิไปเสียดยังอยู่บ้านกะพอมีอยากมีกิน ช่วยพ่อแม่ปลูกผักขาย อยู่กรุงเทพฯกะยากกะหม่องกินหม่องยาก ไผลิไปกะไป ป้าอยู่บ้านกะคืออยู่” (ตอนเป็นสาวก็มีคนมาชวนไปทำงานกรุงเทพฯ แต่ป้าไม่ได้ไป ไม่รู้จะไปทำไมอยู่บ้านก็พอได้อยู่ได้กิน ช่วยพ่อแม่ปลูกผักขาย อยู่กรุงเทพฯก็จะลำบากเรื่องที่อยู่กิน ใครจะไปก็ไป ส่วนป้าอยู่ที่บ้านก็ดีแล้ว

ป้าไพแต่งงานตอนอายุ 18 ปี สามีเป็นคนจังหวัดยโสธรเช่นกัน มีลูกด้วยกัน 3 คน เป็นผู้ชาย 1 คน และผู้หญิง 2 คน ซึ่งปัจจุบันแต่งงานมีครอบครัวกันหมดแล้ว ป้าไพและสามีทำอาชีพขายเนื้อสัตว์ เช่น เนื้อหมู เนื้อวัว ขายในลักษณะพ่อค้าแม่ค้าเร่ โดยนำเนื้อสัตว์บรรจุใส่กะละมังขนาดใหญ่วางบนท้ายกระทะรถยนต์ และมีเครื่องขยายเสียงเพื่อใช้ในการโฆษณาขายสินค้า

ตระเวนไปพื้นที่หมู่บ้านใกล้เคียง ซึ่งจะออกขายสองเวลาคือ ช่วงเช้าประมาณ 07.00-09.00 น. และช่วงเย็น 16.00-18.00 น. ช่วงระหว่างวันป่าไผ่จะขายเนื้อสัตว์อยู่หน้าบ้านตนเอง ภายในบ้านจะมีตู้แช่แข็งขนาดใหญ่สำหรับเก็บเนื้อสัตว์ที่ยังไม่ได้นำออกมาขาย เนื้อสัตว์จะขายดีในช่วงงานบุญ ไม่ว่าจะป็นงานบวช หรืองานแต่งงาน งานบุญบั้งไฟ ซึ่งผู้จัดงานไม่ต้องฆ่าสัตว์เอง กอปรกับเนื้อสัตว์โดยเฉพาะเนื้อวัวเป็นที่นิยมของชาวชนบทอีสานจะนำมาประกอบอาหารทั้งสุกและดิบ

ประมาณช่วงปี พ.ศ. 2540 ครอบครัวป่าไผ่ได้ย้ายบ้านมาอยู่ที่บ้านราชมนี ตำบลโนนทราย สาเหตุที่ย้ายเพราะ บ้านราชมนี ถือว่าเป็นหมู่บ้านที่มีความเจริญด้านเศรษฐกิจ ซึ่งป่าไผ่มองว่าหากตั้งร้านขายเนื้อสัตว์ที่หน้าบ้านอาจจะขายดีกว่าหมู่บ้านเดิม ซึ่งบ้านราชมนีตั้งอยู่ไม่ไกลจากภูมิลำเนาเดิมของป่าไผ่มากนัก ห่างกันประมาณ 5 กิโลเมตร และอีกเหตุผลคือ ป่าไผ่ต้องการลงสมัครเล่นการเมืองที่ตำบลนี้ ในขณะที่บ้านคอนเรือมีนักการเมืองท้องถิ่นที่มีฐานคะแนนเสียงที่เข้มแข็งอยู่แล้ว และในปีนี้ (พ.ศ.2540) เป็นจุดเริ่มต้นของการลงเล่นการเมืองส่วนท้องถิ่น

“ป่าไผ่เล่นการเมืองตั้งแต่ปี พ.ศ.2540 เกือบแรกที่สมัครคือเป็นสมาชิกอบต. ก็บ่ได้ คิดว่าสิได้ แต่อยากลองลงเบิ่ง เพราะว่าเฮมั่งก อยากรู้เตงงานกับสังคม ครั้นบ่ได้ก็สิลงใหม่ มันบ่มีหยังเสียหาย” (ป่าไผ่เริ่มเล่นการเมืองเมื่อพ.ศ. 2540 ครั้งแรกที่ลงสมัครคือ ตำแหน่งสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล ก็ไม่ได้คิดว่าจะได้ แต่ลองลงสมัครดู เพราะใจชอบการเมือง อยากทำงานกับสังคม ถึงจะไม่ได้ก็บ่เป็นไร ปีหน้าก็ลงใหม่ มันไม่มีอะไรเสียหาย)

จากการสมัครลงเล่นการเมืองเป็นครั้งแรกของป่าไผ่ ผลปรากฏว่า ป่าไผ่ชนะการเลือกตั้งได้เป็นสมาชิกอบต. และได้ดำรงตำแหน่งติดต่อกันถึงสองสมัย ป่าไผ่กล่าวถึงสาเหตุที่ตนเองได้รับเลือกว่า ผู้นำต้องเป็นคนที่มีพียงพาศัยได้ และเป็นผู้ที่มีฐานะดี “บ่แม่นบ่คนทุกจ๋” หรือลำบากเรื่องการเงิน

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

Copyright © by Chiang Mai University

“ยามลูกบ้านมีปัญหา เขากะเข้ามาปรึกษา ซ่อยได้กะซ่อย ซ่อยบ่ได้ก็รับฟัง บางทีเขาจะมาขี่มรดกขอพาถูกไปหาหมอยามลูกเงิน เขากะซ่อยกัน ไป แต่เรื่องผัวๆเมียๆตีกันเฮาบ่ได้ไปยุ่งเกี่ยว หละสมัยนี้เค้ากะบ่ได้อยากให้เฮาไปยุ่งคือกัน ตะก็มันแม่นผัวเมียตีกันกะขึ้นบ้านผู้ใหญ่ สมัยนี้บ่มีแล้ว” (เวลาลูกบ้านมีปัญหาช่วยได้ก็ช่วยไป ถ้าเรื่องไหนเหนือบากว่าแรงช่วยไม่ได้ก็จะเพียงรับฟังให้คำปรึกษาเท่านั้น บางครั้งเขาก็มาขี่มรดกเพื่อพาถูกไปหาหมอ ยามลูกเงินเราก็ช่วยกันไป แต่เรื่องผัวๆเมียๆทะเลาะตีกันเราไม่ได้ไปยุ่งเกี่ยว สมัยนี้เค้าก็ไม่ได้

อยากให้เรายุ่งเหมือนกัน ต่างกับอดีตที่ผิวเมียดกันจะ ไปร้องเรียนกับผู้ใหญ่บ้าน สมัยนี้ไม่มีแล้ว)

ในอดีตพบว่าเกณฑ์การเลือกผู้นำหมู่บ้านจะต้องเป็นคนเก่าคนแก่ มีฐานะทางเศรษฐกิจดี ฟังได้ซึ่ง “คนเก่าคนแก่” นั้นก็หมายถึง มีความเป็นอาวุโสที่สุดทั้งด้านอายุ ประสบการณ์ และ ความรู้ความสามารถเกี่ยวกับชุมชน โดยอาจจะเป็นผู้ที่บวชเรียนมานาน สามารถเป็นผู้นำประกอบ พิธีกรรมและให้คำปรึกษาเกี่ยวกับงานบุญงานประเพณีต่างๆ

แม่ใหญ่ใจ อายุ 65 ปี “ประมาณทศวรรษ 2520 เขามักเลือกคนเก่า ผู้อาวุโส คนมี เอื้อนซานดี มีบ่มีกะเบ็งจากที่นาที่ไร่ คนมีสิมีคนรู้จักหลาย มีหน้ามีตา ลูกบ้านมีปัญหาจะไปช่วยเว้าให้” (เขามักจะเลือกคนเก่าคนแก่ ฐานะดี ฟังได้ บ้านเรือนอยู่ในสภาพดี ใครที่มีนามีไรเยอะก็จะมิกิน และคนที่มิฐานะดี ก็มีคน รู้จักมาก คนนับหน้าถือตา เวลาลูกบ้านมีปัญหาที่ต้องมาไกล่เกลี่ย)

ในกรณีป่าไผ่ย้ายมาอาศัยในหมู่บ้านดังกล่าวได้ไม่นาน จึงไม่ได้ถือว่าเป็นคนเก่าคนแก่ ของหมู่บ้าน แต่ป่าไผ่มีการปฏิสัมพันธ์กับผู้คนภายนอกมานานแล้ว ในลักษณะของการทำการค้า ทำให้เป็นที่รู้จักของชาวบ้านทั่วไป และเนื่องด้วยการเป็นผู้ที่มีฐานะดีจึงนำมาสู่การเป็นผู้ที่สามารถ ฟังพาได้ เมื่อชาวบ้านเดือดร้อนต้องการความช่วยเหลือ ป่าไผ่ก็จะยื่นมือมาช่วยเหลือ

บุคลิกส่วนตัวของป่าไผ่คือ เป็นผู้หญิงใจกล้า รู้จักคนกว้างขวาง เข้าถึงง่าย ใจกว้างชอบ บริจาคเงินเพื่อสาธารณประโยชน์ให้แก่ชุมชนอยู่บ่อยๆ ยกตัวอย่างเช่น กลุ่มนักเรียนจะจัดงานกีฬา ด้านยาเสพติด ป่าไผ่ก็เป็นหนึ่งในผู้บริจาคเงินเพื่อช่วยสนับสนุนการจัดงาน ใครจะจัดงานอะไรที่ เกี่ยวกับชุมชนหรืองานสาธารณประโยชน์ คนเหล่านั้นจะไปเจรจาเพื่อให้ป่าไผ่เป็นผู้สนับสนุนซึ่ง ส่วนใหญ่ป่าไผ่ก็ไม่ขัดข้อง ยินดีที่จะทำงานเพื่อสังคม

“เฮกะพอมีเงินมีทอง เงินเล็กๆน้อยๆ เฮาสีแพงไว้เฮ็ดหยัง ทานให้ผู้อื่นน่าจะ ได้ ตายไปกะหอบไปนាប់ได้ คนมาหาเฮะอยากไห้เฮสนับสนุน แสดงว่าเค้ากะ แนมเห็นเฮว่าสำคัญ เฮกะตอบแทนเค้าไปบ่ได้เดือดร้อน” (เราก็อพมีเงินมี ทองเล็กน้อย เราจะหวงไว้ทำไม บริจาคให้คนอื่นบ้าง ตายไปก็เอาไปไม่ได้ คนที่เข้ามาหาเค้าก็อยากไห้เรสนับสนุน แสดงว่าเค้าก็มองว่าเราเป็นคนสำคัญ เราก็อตอบแทนเค้าไป)

ดังนั้น ในสังคมของครัวเรือน “คนมี” น่าจะทำให้สมาชิกของครัวเรือนเหล่านั้น สามารถ เข้าถึงช่องทางและโอกาสในการแสวงหาความก้าวหน้าได้มากกว่าครัวเรือน “คนทุกซ์” เพราะมี โอกาสแนะนำตัวให้เป็นที่รู้จักในวงกว้าง ทำให้มี โอกาสแสดงบทบาทในการเป็นผู้ให้การอุปถัมภ์ ได้มากกว่าครอบครัวของ “คนทุกซ์” การช่วยเหลือผู้อื่นเป็นนัยยะหนึ่งของการสั่งสมบารมีผ่านการ

แสดงตัวตนในฐานะผู้อุปถัมภ์ทางเศรษฐกิจ สังคม และศาสนา สิ่งเหล่านี้จึงจำเป็นต่อการสร้างความชอบธรรมในการเข้าถึงและการดำรงตำแหน่งแห่งที่ทางการเมืองอีกด้วย

นอกจากนั้น นักการเมืองสตรีที่สามารถแหวกผ่านขนบธรรมเนียมความเชื่อ และก้าวเข้าสู่พื้นที่ทางการเมืองนั้น ต้องได้รับการสนับสนุนจากสมาชิกในครอบครัว โดยเฉพาะสามี ซึ่งป้าไพกล่าวไว้ว่า

“ในครอบครัวมีปัญหา สามีเข้าใจ เขาแบ่งเวลาได้ เวลาได้เพื่อประชาชน เวลาได้เป็นของครอบครัว เขาสิบมียุ่งเกี่ยว ลูกเต้าก็ใหญ่กันหมดแล้ว แต่งงานมีครอบครัวเป็นของจะของตัวเอง” (ในครอบครัวไม่มีปัญหา สามีเข้าใจ เราแบ่งเวลาได้ เวลาไหนที่จะทำงานเพื่อประชาชนและเวลาไหนที่จะเป็นของครอบครัว เขาจะไม่มายุ่งเกี่ยว ลูกก็โตมีครอบครัวกันหมดแล้ว)

ในช่วงปีพ.ศ. 2548 ป้าไพได้ลงสมัครในตำแหน่ง รองนายกอบต. ซึ่งลงสมัครในพรรคเดียวกันกับน้องชายป้าอ้วน ผลปรากฏว่าการลงสมัครในครั้งนี้ ป้าไพก็ได้ครองตำแหน่งรองนายกอบต. สมหวังดังที่ได้ตั้งใจไว้ ซึ่งป้าไพได้รับตำแหน่งรองนายกอบต. ถึงสองสมัย ในช่วงดำรงตำแหน่งรองนายกอบต. ป้าไพสละเวลาทุ่มเทช่วยเหลือกิจกรรมทางสังคมมากมายไม่ว่าจะเป็นกิจกรรมที่เกี่ยวกับวัด โรงเรียน และกิจกรรมสาธารณประโยชน์อื่นๆ ป้าไพได้มีส่วนร่วมทั้งแรงกายและทุนทรัพย์

หลังจากหมดวาระการเป็นรองนายกอบต. ในช่วงปีพ.ศ. 2556 ป้าไพได้สมัครในตำแหน่งรองนายกอบต. เช่นเดิม ในสมัยนี้ผู้ลงสมัครนายกอบต. ในพรรคเดียวกันกับป้าไพเป็นผู้หญิงเช่นกัน แต่เป็นผู้หญิงที่มีอายุน้อยกว่า และไม่เคยมีประสบการณ์ทางการเมืองเลย แต่ผลปรากฏว่าป้าไพและนายกอบต. ก้อยก็ชนะการเลือกตั้ง แม้ว่านายกอบต. ก้อยจะมีอายุเพียงสามสิบต้นๆ ไม่ได้มีประสบการณ์เกี่ยวกับการเมืองส่วนท้องถิ่นเลย แต่แม่ของนายกอบต. ก้อยเป็นผู้ที่มีเครือข่ายอำนาจในตำบล โนนทราย และเปิดร้านค้าในลักษณะมินิมาร์ทที่ใหญ่ที่สุดในตำบล ถือได้ว่าเป็นผู้ที่มีฐานะทางเศรษฐกิจที่ดี ในช่วงแรกแม่ของนายกอบต. ก้อยต้องการลงสมัครรับเลือกตั้งเป็นนายกอบต. ด้วยตนเอง แต่ขาดคุณสมบัติบางประการ คือ ไม่ได้จบการศึกษาระดับชั้นปริญญาตรี จึงตัดสินใจส่งลูกสาวคนโตลงสมัครแทนตนเอง นอกจากฐานเสียงของแม่นายกอบต. ก้อยที่มีมากมายล้นหลามแล้ว ฐานเสียงเก่าของป้าไพก็มีส่วนสำคัญในการชนะการเลือกตั้งในครั้งนี้ เนื่องจากป้าไพเป็นผู้มีประสบการณ์ทางด้านการเมืองส่วนท้องถิ่นหลายสมัย และด้วยบุคลิกภาพส่วนตัวของป้าไพจึงถือได้ว่าเป็นปัจจัยที่สำคัญของการเล่นการเมืองท้องถิ่น

จากผลการเลือกตั้งทั้งสองสมัยผู้เขียนพบว่า ความสามารถในการเลือนสถานะกลายเป็นผู้มีอำนาจในชุมชน ส่วนหนึ่งขึ้นอยู่กับการมีสายสัมพันธ์ที่เชื่อมโยงกับกลุ่มอำนาจต่างๆ เป็น

ทุนเดิม และการเป็นผู้ที่มีฐานะดี สามารถแสดง “ตัวตน” เป็นผู้อุปถัมภ์เพื่อส่งเสริมบรรณกิจทั้งด้าน เศรษฐกิจ สังคม และศาสนา จึงกลายเป็นสิ่งจำเป็นที่สร้างความชอบธรรมในการเข้าถึงและดำรง ตำแหน่งแห่งที่ทางการเมืองของพวกเขา แต่การได้มาซึ่งตำแหน่งทางการเมืองจะไม่สำเร็จลุล่วง หากปราศจากสายสัมพันธ์ที่เชื่อมโยงกับกลุ่มอำนาจต่างๆ และกลุ่มชาวบ้าน และสาเหตุของการ ได้รับเลือกให้เป็นผู้นำท้องถิ่นส่วนหนึ่งมาจากบุคลิกส่วนตัวของป้าไผ่ที่เป็นคนใจกว้าง เข้าถึงง่าย เมื่อชาวบ้านเดือดร้อนจึงง่ายต่อการขอความช่วยเหลือโดยไม่ต้องมีพิธีรีตรอง

ป้าไผ่ ยังได้สร้างเสริมความชอบธรรมในการก้าวสู่ตำแหน่งผู้นำชุมชนด้วยการแสดง “ตัวตน” เป็นผู้อุปถัมภ์ทางสังคมและศาสนา ผ่านการสนับสนุนงานงานประเพณีบุญบั้งไฟของ หมู่บ้านต่างๆ ภายในตำบลที่ป้าไผ่สังกัดอยู่ เช่น สนับสนุนค่าใช้จ่ายขบวนฟ้อนรำ บริจาคเงินสำหรับ เป็นรางวัลให้กับเด็กและเยาวชนในงานออกพรรษาด้านยาเสพติดที่บ้านหนองก้าม (นามสมมติ) จัด ทุกปี

5.2.2 “ป้าอ้วน” แม่ค้าถุงพลาสติกและตำแหน่งประธานกองทุนพัฒนาบทบาทสตรี

ป้าอ้วนเกิดพ.ศ.2508 อาชีพของป้าอ้วนคือ การเป็นแม่ค้าขายถุงพลาสติก ต้องเดิน ทางไกลไปยังพื้นที่ทั่วภาคอีสาน ทำให้ได้พบปะผู้คนมากหน้าหลายตา ในบทบาททางการเมืองเมื่อ เทียบกับป้าไผ่ซึ่งอายุเท่ากัน และเป็นเพื่อนกัน ถือว่ามีความเข้มข้นน้อยกว่า เนื่องจาก ป้าอ้วนมี ภาระทางการเงิน ต้องหาเงินเป็นค่าเล่าเรียนให้กับลูกๆ จึงไม่มีเวลาที่จะลงเล่นการเมืองอย่างเต็มตัว แต่ป้าอ้วนก็มีบทบาทของการเป็นผู้นำในกลุ่มสตรีระดับตำบล โดยได้รับเลือกให้เป็นประธานใน กองทุนพัฒนาบทบาทสตรี ซึ่งเป็นนโยบายของภาครัฐที่จัดสรรงบประมาณเพื่อสนับสนุนอาชีพ ของสตรีในชุมชน

“บู้คือกันว่าหมู่ผู้อื่นเป็นยังเขาก็เลือกเฮา เฮียนจบแค่ปอสี บ้านกะบ่ค่อยอยู่ เคนทางขายของตลอด คีตหนักอยู่ว่าลิเฮ็ดหน้าที่ได้ดีซ้ำได้ แต่กะเอาละ เฮา ต้องมีดีจั่งสั้นหมู่ลิ โหวตได้จั่งได้” (ไม่รู้เหมือนกันว่าเพื่อนทำไมถึงเลือกเรา เรียนก็จบแค่ปอสี บ้านก็บ่ค่อยได้อยู่เพราะต้องเดินทางไปค้าขายตลอด คีตหนักเหมือนกันสำหรับหน้าทีนี้ แต่ก็ทำให้ดีที่สุด อย่งไรก็ช่างเถอะ เราก็คง จะมีดีไม่จั่งสั้นเพื่อนๆ จะโหวตให้ทำไม)

จากการพูดคุยกับสมาชิกกลุ่มกองทุนพัฒนาบทบาทสตรี ในเหตุผลที่เลือกป้าอ้วนมาเป็น ประธาน เนื่องจาก ป้าอ้วนมีบุคลิกภาพที่กล้าพูด กล้าทำ กล้าแสดงความคิดเห็น คุยสนุก มี ความสามารถในการเจรจากับเจ้าหน้าที่หน่วยงานของกองทุน ถือได้ว่าเป็นการระบอบกเสียง และตัวแทนเพื่อนสตรีคนอื่นๆ ได้ นอกจากนี้ การได้เดินทางไกลพบปะผู้คน ถือได้ว่าเป็นการสะสม ประสบการณ์อีกทางหนึ่ง ไม่ได้มีความคิดยึดติดแต่เพียงอยู่ในกรอบของชุมชน

ป้าอ้วนได้เล่าให้ผู้เขียนฟังว่า ครั้งหนึ่งภาครัฐได้มีโครงการ “กองทุนพัฒนาบทบาทสตรี” เพื่อเป็นแหล่งเงินทุนในการพัฒนาอาชีพ สร้างงาน สร้างรายได้ พัฒนาศักยภาพสตรี โดยมีเงินหมุนเวียนสำหรับสมาชิกกู้ยืม ป้าอ้วนได้รวมกลุ่มกับเพื่อนผู้หญิงในหมู่บ้านอายุมีทั้งรุ่นเดียวกัน รุ่นน้อง รุ่นลูก ซึ่งสมาชิกในกลุ่มของป้าอ้วนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพขายถุงพลาสติก หลังจากรวบรวมสมาชิกได้แล้ว จึงนัดประชุมเพื่อเขียนโครงการทุกคนต่างตกลงกันว่า จะเขียนโครงการดังกล่าวนี้เพื่อมาใช้เป็นเงินทุนหมุนในการลงทุนขายถุงพลาสติก แต่ปรากฏว่าโครงการที่ป้าอ้วนเขียนร่วมกับเพื่อนสมาชิกไม่ผ่านการอนุมัติทั้งสามรอบ เพราะไม่สอดคล้องกับทัศนคติที่มองว่าชนบทต้องทำแต่เกษตรกรรม ทำนา เลี้ยงสัตว์ หรือเป็นผู้หญิงแม่บ้านก็ต้องประกอบอาชีพเกี่ยวกับหัตถกรรม เย็บผ้า ทำขนม เป็นต้น

“เขียนโครงการไปสามทีห่วย ร้าคาญผ่านไปจกเทื่อ เสียเวลาเฮ็ดอยากเฮ็ดกิน สิให้กูเงินมาปลูกผัก ปลูกหญ้าได้จั่งได้ คนในหมู่บ้านบ่ได้เฮ็ดอาชีพแบบนั้นแล้ว มาบ่บ่แหม่เค้าค้าหยังขายหยัง ค้าถุงกะสิกูมาหมุนลงทุนซื้อถุงมาขายนั้นตัว สิให้ไปขายผักขายหญ้า เฮ็ดขนม เย็บผ้า เฮ็ดมันเฮ็ดได้ แล้วโผสิมาซื้อน้ำเจ้าต้องเล่นหาตลาดยุ่งยากอีก เงินกะบ่แม่นให้กูหลาย แบ่งกันหนีสิพอบบู่ ” (เขียนโครงการไปสามครั้งแล้ว ร้าคาญไม่ผ่านสักครั้ง เสียเวลาทำมาหากิน จะให้กูเงินมาปลูกผักปลูกหญ้าได้อย่างไร คนในหมู่บ้านไม่ได้ทำอาชีพแบบนั้นแล้ว เข้ามาดูหน่อยว่าเค้าค้าอะไรขายอะไร ค้าถุงพลาสติกก็จะนำเงินมาลงทุนหมุน จะให้ไปขายผัก ขายหญ้าทำขนมเย็บผ้า ทำมันทำได้ แล้วจะให้ใครมาซื้อด้วย ต้องวิ่งหาตลาดยุ่งยากอีก เงินก็ไซ้จะให้กูเยอะ แบ่งกันไม่รู้จะได้คนละเท่าไหร่)

ที่สุดแล้วป้าอ้วนต้องเขียนโครงการใหม่เป็นครั้งที่สี่ โดยวัตถุประสงค์ที่เขียนในโครงการคือ นำเงินมาพัฒนางานเย็บผ้าของสตรีในหมู่บ้าน จึงทำให้โครงการในครั้งนี้ผ่านการพิจารณาจากหน่วยงานที่มีหน้าที่รับผิดชอบนโยบายดังกล่าว จากคำกล่าวของป้าอ้วนทำให้ผู้เขียนขบคิดวิเคราะห์ได้ว่า การพิจารณาเงินสนับสนุนพัฒนาศักยภาพอาชีพของสตรีไม่ได้สอดคล้องกับชีวิตความเป็นอยู่ที่แท้จริงของผู้หญิงในหมู่บ้านที่มีระบบเศรษฐกิจต้องพึ่งพิงกลไกตลาด ในเมื่อเธอเหล่านั้นมีอาชีพค้าถุงพลาสติก จึงต้องการนำเงินที่รัฐปล่อยกู้เพื่อเป็นเงินทุนในการลงทุน แต่กลับไม่ได้รับการพิจารณา แต่ป้าอ้วนก็สามารถมีวิธีจัดการกับปัญหาเหล่านั้นได้ โดยการเปลี่ยนโครงการจากกู้เพื่อลงทุนค้าถุงพลาสติกเป็นกู้เพื่อใช้ในอาชีพเย็บผ้าแทน ทำให้โครงการผ่านพิจารณา ซึ่งเงินที่ได้รับการอนุมัติแท้จริงแล้วป้าอ้วนและกลุ่มสมาชิกลำมาใช้เพื่อลงทุนค้าถุงพลาสติก

จากการแก้ปัญหาข้างต้นถือได้ว่าป้าอ้วนเป็นผู้หญิงที่มีไหวพริบ ไม่ได้เป็นเชือกที่ตึงจนจะขาด หรือเชือกที่หย่อนยานจนจะหลุด การได้พบปะผู้คนมากหน้าหลายตาจากการเดินทางเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้ป้าอ้วนมีประสบการณ์ในการเลือกนำเสนอ “ตัวตน” ในรูปแบบที่แตกต่างกันออกไปขึ้นอยู่กับว่าป้าอ้วนจะตีความคนเหล่านั้น โดยได้นำความรู้ชุดใดมาใช้เพื่อให้ตนเองและเพื่อนสมาชิกได้รับผลประโยชน์

ในงานจักรกริช (2555) กล่าวว่า การศึกษา “การเมืองในชีวิตประจำวัน” เน้นไปที่ปฏิบัติการของผู้คนที่ไม่จำเป็นต้องแสดงออกผ่านโอกาสที่การเมืองเชิงโครงสร้างมอบให้ และไม่จำเป็นต้องเป็นไปในรูปแบบของการรวมกลุ่ม และได้รับการสนับสนุนจากองค์กรพัฒนาเอกชนหรือเครือข่ายประชาสังคมใดๆ ปฏิบัติการทาง “การเมืองในชีวิตประจำวัน” ยังอาจจะเป็นเรื่องของพฤติกรรมบุคคลซึ่งดูเหมือนว่าเป็นกิจกรรมที่ไม่ได้สำคัญอะไร และในบางครั้งแม้แต่ผู้ปฏิบัติเองก็อาจจะไม่ได้นึกคิดว่ากำลังทำการทางการเมืองอยู่ก็เป็นได้

จากงานศึกษาของจักรกริช (2555) ผู้เขียนจึงนำมาใช้ในการอธิบาย การแสดงออกของป้าอ้วนถึงความไม่พอใจต่อเจ้าหน้าที่รัฐที่มีนโยบายไม่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของชาวบ้านหนองก้าม (นามสมมติ) แม้จะไม่ใช่การต่อสู้ทางการเมืองในระดับใหญ่หรือเป็นทางการ แต่ทว่าความไม่พอใจของป้าอ้วนและกลุ่มสมาชิกกองทุนพัฒนาบทบาทสตรี นำมาสู่วิธีการการแก้ปัญหาเพื่อให้ตนเองและกลุ่มสมาชิกสามารถเข้าถึงเงินทุน ซึ่งถือได้ว่าการแสดงออกดังกล่าวเป็นปฏิบัติการทาง “การเมืองในชีวิตประจำวัน” ด้วยเช่นกัน

5.3 พฤติกรรมการแสดงออกในพื้นที่วัฒนธรรมท้องถิ่น

5.3.1 ผู้หญิงที่มีอำนาจทางเศรษฐกิจและการเป็นผู้สนับสนุนงานบุญประเพณีท้องถิ่น

ในช่วงปี 2556 การจัดงานบุญบั้งไฟได้มี แรงงานรับจ้างผู้หญิงเป็นส่วนหนึ่งในการหาเงินในรูปแบบ “ผ้าป่าสามัคคี” เข้ามาในหมู่บ้าน แสดงให้เห็นว่าการออกไปทำงานนอกหมู่บ้านในภาคอุตสาหกรรม บริการ หรือพาณิชยกรรม นำมาสู่การสร้างรายได้ด้วยตนเอง ทำให้พวกเธอเหล่านั้นสามารถเป็นผู้สนับสนุนการจัดงานบุญบั้งไฟ และผู้หญิงที่มีอำนาจทางเศรษฐกิจจะมีการแสดงออกถึงความเป็นผู้ผู้นำได้ง่ายกว่าเมื่อเทียบกับผู้หญิงชาวบ้านชนบทในวัยเดียวกัน

นอกจากนี้ยังมีกลุ่มแม่ค้าถุงพลาสติกรวมเงินกันเพื่อจัดโรงทานในงานปรีวากรรม ซึ่งในคืนก่อนทำโรงทานกลุ่มแม่ค้าถุงพลาสติกได้รวมตัวสังสรรค์กัน ทำอาหารกิน ชื้อเหล้ามาดื่มกัน จนกระทั่งเวลาตีสองกว่าจึงแยกย้ายกันไปนอน แต่พวกเธอก็ไม่ลืมว่ามีหน้าที่ต้องทำ ป้าอ้วน และกลุ่มเพื่อนร่วมอาชีพตื่นนอนตั้งแต่ตีห้าขับรถยนต์ไปตลาดเช้าในตัวอำเภอ เพื่อซื้อวัตถุดิบมาทำขนมจีนน้ำยากะทิ เลี้ยงผู้ที่มาทำบุญ แม้จะมีอาการเมาค้างแต่ป้าอ้วนกับเพื่อนก็รีบเร่งจัดเตรียมข้าว

ของให้ครบ และทันเวลา บ้างก็ขูดมะพร้าว บ้างก็ตำพริกแกง บ้างก็หั่นผัก ส่วนปลาที่จะนำมาทำ
น้ำยาขมนมจิ้น ได้จัดเตรียมกันเสร็จตั้งแต่เมื่อคืนแล้ว ต่างคนต่างทำหน้าที่ของตนเองอย่างขะมักเขม้น
เมื่อเวลาเจ็ด โมงเช้าขมนมจิ้นน้ำยาจะที่ได้จัดเตรียมเสร็จเรียบร้อย ป้าอ้วนและผองเพื่อนช่วยกันยกขึ้น
รถยนต์ของป้าอ้วนเพื่อนำไปยังสถานที่จัดโรงงาน

บรรยากาศในงานมีผู้มาทำบุญอย่างล้นหลาม ทั้งคนในและนอกหมู่บ้าน ป้าอ้วนและ
เพื่อนๆ ได้จัดเตรียมเส้นขมนมจิ้นส่วนหนึ่งจัดใส่ถ้วยไว้รับรองผู้ที่มาทำบุญ และอีกส่วนหนึ่งจัดใส่
สำหรับตักบาตร เมื่อพิธีกรรมทางศาสนาเสร็จสิ้น ถึงเวลาของชาวบ้านที่มาทำบุญต่างพากันเข้าแถว
มารับขมนมจิ้นน้ำยาจะทิงของกลุ่มแม่ค้าถุงพลาสติก ต่อจากนั้นสักครู่ก็ได้ยินเสียงประกาศสัมพันธ์จาก
สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลประกาศว่ามีกลุ่มใดบ้างที่จัดทำโรงงาน หนึ่งในนั้นคือ กลุ่มแม่ค้า
ถุงพลาสติก เสียงตอบรับจากชาวบ้านส่วนใหญ่กล่าวชมในความอ่ร่อยของน้ำยาขมนมจิ้น ป้าอ้วน
และผองเพื่อนจึงมีความสุขหน้าชื่นตาบานกันถ้วนหน้า

ภาพที่ 5.1 กลุ่มแม่ค้าถุงพลาสติกจัดเตรียมขมนมจิ้นใส่ภาชนะเพื่อทำโรงงานในงานป๊ริวาสกรรม

ภาพที่ 5.2 ตักบาตรงานปรีวากรรม

5.3.2 “ผู้หญิง” พฤติกรรมการแสดงออกเล่นสนุกสนานในงานประเพณีบุญบั้งไฟ

หัวข้อนี้ผู้เขียนจะอธิบายพฤติกรรมการแสดงออกของผู้หญิงในประเพณีบุญบั้งไฟสองพื้นที่คือ พื้นที่ในขบวนแห่ และในสนามบั้งไฟ

พื้นที่ในขบวนแห่ ผู้เข้าร่วมในขบวนแห่บั้งไฟมีหลากหลายเพศ อายุ อาชีพ หนึ่งในนั้นมีแม่ค้าถุงพลาสติกร่วมอยู่ด้วย ซึ่งในวันแห่บั้งไฟป่าอ้วนและเพื่อนร่วมอาชีพได้รวมเงินกันจ้างรถเครื่องเสียงเพื่อเปิดเพลงเดินไปพร้อมกับขบวน โดยในขบวนแห่ผู้หญิงบางคนจะแต่งตัวแปลกแหวกแนว แต่งหน้าทาปากแบบแฟนตาซี บางคนใส่กระโปรงแบบหางเครื่อง เดินกันอย่างสนุกสนานเดินตามขบวนแห่เข้าวัด ส่วนผู้ชายบางคนก็ไม่ค่อยหน้าแต่งหน้าทาปาก ใส่ชุดแฟนตาซีเช่นกัน นอกจากนี้กลุ่มผู้หญิงยังถือเหล่า ถือเบียร์ดื่มไป เดินไป เดินเคลื่อนที่ไปตามขบวนแห่บั้งไฟ พฤติกรรมเช่นนี้ไม่ได้พบกับผู้หญิงทุกคนในหมู่บ้านหนองก่าม (นามสมมติ) แต่จากการศึกษาพบว่า พฤติกรรมดังกล่าวจะเกิดขึ้นกับผู้หญิงที่มีอำนาจทางเศรษฐกิจ ซึ่งสามารถเล่นกินได้โดยไม่ต้องกังวลกับเงินที่เสียไป ดังเช่นกรณีป่าอ้วนได้ซื้อทั้งเหล่า และเบียร์จำนวนมากเพื่อรับรองเพื่อนๆ ที่มาเที่ยวหาในช่วงการจัดงานประเพณีบุญบั้งไฟ

ภาพที่ 5.3 ขบวนเครื่องเสียงของกลุ่มแม่ค้าถุงพลาสติกที่รวมเงินกันจ้าง

ภาพที่ 5.4 พฤติกรรมการแสดงออกของผู้หญิงในขบวนแห่บุญบั้งไฟ

นอกจากนี้ผู้เขียนพบพฤติกรรมการแสดง “สมัยใหม่” เกี่ยวกับประเด็นทางเพศของกลุ่มผู้หญิงมีการแสดงออกโดยสกรีนเสื้อยืดด้วยคำก่อกวนสื่อไปในเรื่องเพศเช่น “หลอยฟัว มาตัวอ้าย” (แอบฟัวมาหลอกพี่), ถึงจะจีเห่ แต่ก็เอา (ใจ) เก่ง (บางคนเอากรรไกรตัดคำว่าใจให้เห็นเล็กน้อย), หมอสั่ง “สี่” หัววันก็หาย (คำอีสาน “สี่” หมายถึง การมีเพศสัมพันธ์) จากความเปลี่ยนแปลงทาง

เศรษฐกิจสังคมของหมู่บ้าน ทำให้พวกเขาเหล่านั้นได้ปรับเปลี่ยนพฤติกรรมกรรมการแสดงออกเกี่ยวกับประเด็นทางเพศผ่านการสกรีนคำที่กำกวมบนเสื้อยืด

ภาพที่ 5.5 ตัวอย่างคำกำกวมทางเพศที่สกรีนบนเสื้อยืด

ส่วนในพื้นที่สนามบั้งไฟรู้กันคืออยู่แล้วที่ผู้เข้าไปมีจุดประสงค์เพื่อเล่นพนัน ซึ่งในสนามบั้งไฟเป็นพื้นที่หนึ่งที่เปิดให้ผู้หญิงได้มีโอกาสเข้าร่วมกิจกรรม ซึ่งแน่นอนอยู่แล้วว่ากลุ่มผู้หญิงเหล่านั้นต้องเป็นผู้ที่มี “เงิน” พอที่จะลงทุนสำหรับการเล่นบั้งไฟ การพนันบั้งไฟถือได้ว่าเป็นกิจกรรมยอดฮิตของกลุ่มแม่ค้าถุงพลาสติก บางคนมีเงินทุนมากเดิมพันบั้งละกว่า 20,000 บาท

สัมภาษณ์นางเวียง (อายุ 45 ปี เกิดปี 2515 อาชีพแม่ค้าถุงพลาสติก) “ยามไปเล่นบั้งไฟกะบ่ได้ไปผู้เดียว ช่วนกันไปหมด หมู่ค้าถุง หมู่กินเหล้านำกัน ยายฮ้วนกะไป น้องนึมก็ไป ยามได้ก็ยิ้มเป่ๆ ยามเสียกะคอดกเมื่อบ้านเป็นแถว บางคนเล่นจนได้นำ บางคนกะเล่นจนเสียนาคือกัน น้ำกะเล่นบ่หลาย เล่นพอม่วนทุนเฮาน้อย แต่กะเป็นหมิ่นคือกัน บางที่อ่กะเล่นได้ค่างวดคือกัน งวดได้ได้ เงินกะเก็บไว้ งวดได้เสียกะฟ่าวไปขายของไปตู้กั่วเก่า” (เวลาไปเล่นบั้งไฟไม่ได้ไปคนเดียว ชวนไปหมดเพื่อนที่ค้าถุงพลาสติกด้วยกัน เพื่อนที่กินเหล้าด้วยกันทั้งยายฮ้วน น้องนึมก็ไป เวลาได้ก็ยิ้มกันใหญ่ เวลาเสียก็คอดกกลับบ้านกันเป็นแถว บางคนเล่นจนได้นำ แต่บางคนก็เล่นจนเสียนาเหมือนกัน น้ำเล่นไม่เยอะ เล่นพอสนุก ทุนเราน้อย แต่ก็เล่นเป็นหมิ่นเหมือนกัน บางครั้งก็เล่นได้ค่างวดเหมือนกัน งวดไหนได้ก็เก็บไว้ งวดไหนเสียก็ต้องรีบไปขายถุงพลาสติกบ่ยกว่าเก่า)

จากปรากฏการณ์ทั้งหมดข้างต้นในหมู่บ้านหนองก้าม (นามสมมติ) ได้แสดงให้เห็นว่าการเปลี่ยนแปลงเข้าสู่ “วิถีอีสานใหม่” อย่างต่อเนื่อง ได้ส่งผลต่อ “ตัวตนสมัยใหม่” ของผู้หญิงชนบทอีสานที่พยายามปรับตัวให้สอดคล้องกับบริบทความเปลี่ยนแปลงทั้งภายในและนอกหมู่บ้าน

5.4 บทสรุป

ในก่อนหน้านี้นี้ ผู้เขียนได้แสดงให้เห็นถึง สังคมชนบทของไทยได้เข้าสู่กระบวนการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมของหมู่บ้านหนองก้าม (นามสมมติ) ซึ่งได้เคลื่อนตัวเข้าสู่การผลิตที่เน้นการค้าเป็นสำคัญ โดยมีความสัมพันธ์กับระบบเศรษฐกิจแบบเงินตรามากขึ้น การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวล้วนส่งผลกระทบต่อการนำเสนอ “ตัวตน” ของผู้หญิงชนบทอีสาน

ในงานศึกษาของ Mills (2001) ผู้หญิงโรงงานได้นำเสนอตัวตนการเป็นผู้หญิง “สมัยใหม่” นำเสนอผ่านการบริโภคโดยการแต่งตัว แต่งหน้าทาปาก แต่จากงานของผู้เขียนผู้หญิงมีการนำเสนอ “ตัวตนสมัยใหม่” ผ่านพื้นที่ทางการเมือง และพื้นที่วัฒนธรรมท้องถิ่น ซึ่งเป็นพื้นที่สาธารณะ เมื่อพวกเขาเหล่านั้นมีอำนาจทางเศรษฐกิจเพิ่มขึ้น ย่อมส่งผลต่อการนำเสนอ “ตัวตน” ดังเช่นในกรณีศึกษา กลุ่มแม่ค้าถุงพลาสติกพวกเขาสามารถนำเงินมาใช้เพื่อความสุขของตนเองโดยการสังสรรค์กับกลุ่มเพื่อนฝูง หรือการแสดงออกถึงความเป็น “ผู้หญิงเก่ง” และ “ผู้แกร่ง” สามารถขับรถเดินทางไปขายถุงพลาสติกเพียงลำพัง และนอนค้างคืนที่โรงแรมได้

นอกจากนี้ในพื้นที่ปฏิบัติการทางการเมือง เมื่อผู้หญิงไม่จำเป็นต้องดิ้นรนหาเงินเพื่อจุนเจือครอบครัว ทำให้เธอมีเวลา และมีโอกาสก้าวสู่สถานะของการเป็นผู้นำผ่านการเป็นนักการเมืองท้องถิ่น หรือการทำงานเพื่อสังคม ดังในกรณีของป่าไฟและป่าอ้วน

ส่วนพื้นที่วัฒนธรรมท้องถิ่นผู้หญิงยังมีส่วนร่วมในฐานะผู้สนับสนุนทางเศรษฐกิจและผู้ร่วมงาน ถึงแม้ว่าประเพณีอีสานจะมีอยู่มากมาย แต่ที่ได้รับความนิยมที่สุดคือประเพณีบุญบั้งไฟ ซึ่งผู้เขียนกล่าวรายละเอียดไว้แล้วในบทที่ 4 ซึ่งกลุ่มผู้หญิงได้ก้าวมามีบทบาทในการแสดงออกด้วยการตีหม้อ การเดินรำทำเพลงเดินร่วมกับขบวนแห่ การแต่งกายแฟนซี หรือการใส่เสื้อที่สกรีนคำกล่าวในเรื่องเพศ ซึ่งผู้เขียนมองว่า การสกรีนเสื้อที่มีถ้อยคำกล่าวเกี่ยวกับเรื่องเพศเป็นการปรับเปลี่ยนการแสดงออกรูปแบบใหม่ เพื่อให้สอดคล้องกับบริบทของหมู่บ้านที่มีการเปลี่ยนแปลง

ดังนั้น การก้าวเข้ามามีบทบาททางเศรษฐกิจอย่างเข้มข้นในกลุ่มผู้หญิงชนบทอีสาน ถือได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของการเปิดพื้นที่ทางสังคมให้ผู้หญิงได้มีโอกาสนำเสนอ “ตัวตนสมัยใหม่” ในรูปแบบที่แตกต่างกันออกไปขึ้นอยู่กับกระบวนการเรียนรู้และการสังสมประสบการณ์แต่ละชุดความรู้ และขึ้นอยู่กับสถานการณ์ที่พวกเขาเหล่านั้น ได้มีโอกาสประสบพบเจอด้วย